

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

Till vår folkvandringstids historia

Lindqvist, Sune

Fornvännen 17, 166-188

http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/1922_166

Ingår i: samla.raa.se

tet skulle bli antagna för goda, avvisas överlägset. Låt oss se till, hur det gått. I Nordisk Familjebok står nu att läsa icke som en förslagsmening utan som vetenskapens bästa resultat, att Magnus Nilsson ligger i Vreta. Nu stannar Furst själv vid att antagandet är "möjligt och icke helt osannolikt" (s. 44). Göres oss mer vittne behov? Var det fog för det dåliga humöret, då ett försök kom fram att med användande av mer "arkivalier och skripta" få ett resultat, som kunde värdesättas högre?

Medan jag har ordet ännu en sak, som icke rör vår strid. Min vän rektor F. Westling har gjort mig uppmärksam på att i Linköping funnits en gravsten över Sverkers äldste son Johan, se därom G. Westlings bok om Linköpings domkyrka. Möjligen störtar detta en av mina identifikationer, möjligen kan man tänka sig, att en av de samtidigt jordade flyttats från ett tidigare vilorum till en förberedd familjegrav.

Till vår folkvandringstids historia.

Av

SUNE LINDQVIST.

De danska landsdelarna äga i några rika fynd från äldsta delen av folkvandringstiden — Nydam II o. dy. — präktiga prov på den samtida smakriktningen i den senklassiska världen och hos de under omedelbar påverkan härifrån stående fastlandsgermanerna. De ha också gett oss de präktigaste exemplen på, hur orneringen från sådana remtungor, vi närmast känna i Nordsjötrakterna (Belgien etc.), kunnat på ett verkningsfullt sätt överflyttas till en nordisk spänneform (Salin 116),¹ och hur denna ornering inom kort här undergick en stark, högst egenartad och ensidig omvandling (Salin 519). Det är med andra ord i Dan-

¹ B. Salin, *Die altgermanische Thierornamentik* (Sthlm 1904).

mark, som vi med visserligen få, men ovanligt goda prov kunna bäst följa utvecklingen av den stil, som nedan kallas den västnordiska eller, om jag företrädesvis avser dess yngre, talrikare alster, den norska folkvandringstilen (den nordiska delen av Salins stil I). Norge äger de flesta exemplen på denna stil. En lättvindig tillverkningsmetod — gjutning av hela stycket med ornament och allt — och silvrets ersättande av brons möjliggjorde en verklig massproduktion. Från kontinenten känna vi åtskilliga prov på dylik ornamentik. Den ses företrädesvis anbrakt på de för tiden karaktäristiska breda spännena av silver eller brons. Några äro av den nordiska varianten, som fått den ursprungligen enkelt rombiska fotplattans tre fria spetsar starkt utdragna och sidorna insvängda, varjämte två korta huvuden på böjda halsar vuxit fram vid plattans rot; andra åter äro av den kontinentalgermanska parallellformen, vars fotplatta tvärt om förvandlats till en oval med ett enda avslutande (djurhuvudformigt) utsprång.

De på kontinenten uppträdande spännena med nordisk fotplatta äro ej fler, än att man måste anse dem som tillverkade antingen i Norden eller av därifrån utvandrade smeder eller ock som mekaniska kopior av sådana arbeten. Det är endast på dessa spännena, som den västnordiska ornamentiken på kontinenten visar sig i all sin yppighet: med rikt djurvimmel både på de inre fälten och utomkring spännets kanter. Några ha tidiga, relativt tydliga djurbilder, flera mer urartade (Salin 634—636 m. fl.).

Även på spännena med oval fotplatta möter sistnämnda orneringsform upprepade gånger. Det är dock uppenbart, hur den här förlorat det mesta av sin livskraft. Den täcker spännets inre ytor, men förmår ej omforma dess givna, enkla kontur. Och det förekommer endast några få goda arbeten med klar ornamentik. Man finner mest i stelnad form upprepade dussinalster. Mönstervariationen är ytterligt ringa. Trots efter hand genom missförstånd insmugna förändringar bevara ännu kopior, som tyckas böra sättas i tionde eller tjugonde led, lätt

igenkänneliga huvuddrag från de få goda förebilder, vilkas ordning verkligen kan sägas vara självständiga kompositioner av med västnordisk stilriktning förtrogna konstnärer.

Den västnordiska djurornamentikens sålunda skildrade uppträdande på kontinenten må jämföras med runskriftens, för såvitt Salins åsikt är riktig, att runornas förekomst i Sydtyskland och angränsande trakter vid denna tid beror av inflytande från Norden. Som bekant äro de också företrädesvis anbrakta just å spännen av den nyss skildrade formen (någon gång även på sådana med nordisk fotplatta), vilka äro försedda med den steriliserade västnordiska djurornamentiken. Uppenbarligen vittna djurornament och runor om samma rörelse: om emigration i viss omfattning från Västnorden till kontinentalgermanska områden. Om spridning av nordisk djurornamentik bestrides beträffande de exempel, jag redan anfört, kan detta knappast ske beträffande *ett* fynd, som just tillhör samma tid och förskriver sig från ett av de viktigaste bajerska gravfält, som vittna om detta skede: Schretzheim. Jag åsyftar fem guldbrakteater, pressade i samma form, som tydligen återgår på en välbekant västnordisk (norsk-jylländsk) typ, men tyckes vida grundligare förvirrad än någon hithörande nordisk variant.¹

I samma gravar, på samma gravfält, på samma eller alldeles liknande spännen, där dylika vittnesbörd om västnordiskt kulturtillskott förekomma, träffas emellertid i alldeles övervägande grad ornamentik av annan art. Också den bygger visserligen i stor utsträckning på djurelement. Men det är icke, såsom i västnordisk ornamentik, fråga om hela djurgestalter. Salin har visat, hurusom de breda nordiska spännen, om vilkas yngre former nyss varit tal, erhöles de vid fotplattans bas utskjutande huvudena tidigare än de utomkringkonturerna lagda hela djuren. Den kontinentala stil, vi avse, har knappast genomgått mer än det förra av dessa två stadier — som djurornamentik betraktad. Ty visserligen använder

¹ Avb. i *Katalog der Merowingischen Altert. von Schretzheim (Progr. des humanist. Gymn. zu Dillingen 1900/01)*, fig. 26. Jfr Salin 539.

den också med förkärlek en stiliserad "fot" i mönstret, visserligen ges många exempel på, att en schwungfullt böjd band-slinga likt en kropp förbinder huvud och fot, men denna djurbild må då snarast betraktas som ett tillfälligt, om än medvetet resultat av leken med djurdetaljer och slingor: konstnären kände icke på samma sätt som den norske något *tvång* till djurframställning.

En andra, mycket väsentlig skillnad mellan den norska och den kontinentala stilen är, att den senare snart sagt aldrig är eller blir så ensidig *djurornamentik* som den förra. Snodden och andra enkla bandmönster användas lika flitigt, och djurdetaljerna brukas i första hand just som element i liknande bandmönster för att frigöra dem från den skematiska, fantasilösa torrhet, som tillhör den rena byzantinska bandornamentiken. Ett typiskt norskt spänne från tiden omkring och efter 500 är en fixeringsbild, som lockar åskådaren att bit för bit leta fram de olika djur, konstnären med så mycken variationsförmåga samlat till ett enda vid första påseende oupplösligt gytter. Ett mönster av den andra typen har intet så egenartat syfte: det eftersträvar endast att smeka ögat genom ett harmlöst spel med mjuka båglinjer.

Härmed är icke sagt, att vi på kontinenten skulle sakna kompositioner, som utan att begagna de från västnordiska arbeten välkända formerna verkligen nå en helhetsbild av gytter som står det på ett västnordiskt spänne ganska nära.

Jag vill som exempel härpå framlägga den stora remfästeplattan till en silverbelagd remsölja från Fétigny i Schweitz, fig. 1.

Vid sidan av denna remsölja ställer jag en i det inre av Norge funnen, men säkerligen på kontinenten utförd remsölja och ett i Frankrike funnet Kristusmonogram, fig. 2 o. 3. Trots de olikheter, skilda material och tekniker fordra, förenas dessa tre arbeten tydligen som vart och ett i sitt slag ett fullödigt uttryck för en och samma stilkänsla. Om vi beakta den större frihet, konstnärerna här haft att utveckla variationsrikedom,

kunna vi i stort sidordna med dem den nyss behandlade kontinentalgermanska spännegruppen med linjeskön innerdekore-ring. Vi erinras då om, att sådana spännen emellanåt likt remsöljorna fig. 1 o. 2 erhållit någon ornering utanför konturen.

Utom den vackra remsölja, varav två delar här avbildats i fig. 1, äger museet i Fribourg ytterligare sju lika dyrbara söljor och andra tillhörande remseslag från samma fyndplats vid Fétigny. Här har funnits ett gravfält, som jämte enklare gravar mottagit furstliga begravningar under lång tid, ensortsschweiziskt (burgundiskt) Vendel alltså. Man kan där tydligt följa tidernas växlande smakriktnin-gar. De yngsta remsöljorna sakna nordiska motsvarigheter, den med motplattan fig. 4 står konstnärligt sett i nivå med de pressbleckklädda sköldrib-

Fig. 1. ²/₃. Järn med pålagda, pressade silverbleck. Fétigny, Schweiz. (Efter fotos från Landesmuseum i Zürich).

borna i Vendel XII, det är endast rimligt attsätta den först behandlade rem-söljan som både kronologiskt äldre och stilistiskt en föregångare till fig. 4. Vi ha m. a. o. i fig. 1—3 en kontinental stilriktning, som på ett naturligt sätt kan uppställas som roten till den av fig. 4 (och Vendel XII) företrädde stilarten. För båda äro de konstnärliga uttrycksmedlen snart sagt i detalj överensstämmande, men den yngre når sitt mästerskap därigenom, att den förmått fullständigt frigöra sig från den tendens till gytrighet, som tydligt märkes hos fig. 1 och som ledde den västnordiska folkvandringstilen in på avvägar.

Fråga vi oss, hur förhållandet är mellan denna äldre kontinentalstil och den västnordiska, kan svaret icke gärna bli det, att den senare skulle vara den andras moder. Den saknar både den grundtendens, som bär den förra, och dess uttrycksmedel. Detharsagts, att skillnaden mellan "stil I" och "stil II" skulle ligga i, om ögonomfattningen vore rund eller

Fig. 2. $\frac{2}{3}$. Silver med granater, förgyllning och niello. Aker i Vang, Norge (jfr Oldtiden VII).

Fig. 3. $\frac{1}{1}$. Skuren guldplåt med granater och niello. Linon, dép. Puy-de-Dôme (Bibl. nationale, Paris).

öppen. Hur skulle ett öppnande av de konstiga stil-I-djurens ögonbryn kunna resultera i så realistiska fågel- och vildsvins-huvuden som dem på fig. 2! Ett dylikt dotterförhållande kan endast ifrågasättas, om man håller sig till dussinarbetenas oklara former och tror utvecklingen ledas av dem.

A priori möter för mig intet hinder att betrakta ifrågavarande två stilar som fullt samtida. Ett betraktande av deras uppträdande ömsevis eller tillsammans å samma föremål kan

Fig. 4. ²/₃. Järn med silverplattning. Fétigny, Schweiz.
(Efter foto som fig. 1).

icke annat än stödja detta antagande. Se t. ex. Salin 654, Åberg, *Franken und Vestgoten*, fig. 220—231.

Salin har framhållit det märkliga förhållandet, att ett fågelhuvud av den form, han eljest ville tillskriva 600-talet, uppträder redan på en skål i Vimosefyndet. För mig ligger intet egendomligt i, att ett sådant huvud kommit i bruk under romersk tid och sedan kunnat bibehållas genom långliga tider. En seghet i fasthållande av hävdvunna former, till vilken vi på nordisk botten sakna motstycke, möter ej sällan på kontinentalgermanskt gebit. Och detta huvuds tidiga framskymtande understryker än mer, att det nya och bärande i den kontinentalgermanska stil, som blir "stil II", är bandflätningen.

Från nordisk botten känner jag exempel på, att ömsom "stil-II-huvudet" (åtminstone för så vitt det karakteriseras av

den öppna ögonbrynsbågen), ömsom såväl detta som en klar strävan till elegant slingläggning och förakt för fixeringsbildens uppträder redan på föremål, som vi av goda skäl kunna datera snarare till slutet av 400-talet än till början av 500-talet, men som icke rimligtvis kunna dateras så sent — efter 550 — som man eljest, av förutfattad mening angående stilarernas kronologi, varit benägen göra. Jag avser närmast guldarbetena av den grupp, dit de två munblecken fig. 3 o. 4 i *Rig* 1919, sid. 69, höra, till vilkas datering tjäna dels Elsehovedfyndet, dels tre på Sydjylland funna solidi, präglade 461—474 och försedda med av liknande ornering klädda öglor. Till behandlingen av dessa guldarbeten hoppas jag snart få återkomma.

* *

*

Var gotländsk kvinna bar under 1000-talet tvenne ofta av en över bröstet nedfallande kedja förbundna axelspännen, som visa en avlägsen likhet med ett hundhuvud, och i halsgropen ett tredje spänne, liknande en dosa. De förra, de s. k. djurhuvudformiga spännena, ha oavbrutna traditioner i öns kvinno-dräkt alltifrån 200-talet, då kedjan var ett pärlband och de på halsen sittande spännena hade "omvikt fot" och nålarnas fjäd-ring säkrad genom s. k. armborstkonstruktion. Under den långa tiderymd, som skiljer nämnda två århundraden, ha dessa spännen undergått en avsevärd, men i allmänhet mycket långsam formförändring. Endast *en* gång undergår det hastigt en mera genomgripande förändring, det är vid samma tid som då det runda smycket kommer till som ett snart lika traditionsfästat tillbehör till gotländskans dräkt. De djurhuvudformiga spännena bevara alltså intill hednatidens slut minnet av den av Almgren och Salin klarlagda, nu så ofta omtalade kulturströmmen från goternas rike vid Svarta havet över Weichselländerna till Norden, med vilken utom spännena med omvikt fot följde denarer, halsringar av vriden guldtän med hake och ögla m. m. De runda spännena åter vittna om en några århundraden senare inträffad lika viktig eller kanske ännu viktigare och lika

omedelbar, fast ännu ej lika klart uppfattad kulturpåverkan från till kontinenten överflyttade stammar. I den arkeologiska litteraturen har man visserligen icke kunnat undgå att fästa uppmärksamheten på de mängder av lysande guld, som under 400-talet strömmade hit, till dels präglat med romerska eller byzantinska kejsares namn och bilder, till dels som ringar och tackor. Men man har inte tillräckligt sökt eller funnit de strömmar av silver, brons och järn, som måste ha följt solidus- och ringguldströmmarna och som tyckas ha fortsatt ännu några årtionden, sedan guldets källor sinat. En sådan ström är visserligen klart påpekad, nämligen den väl företrädesvis genom silverarbeten hitförda senklassiska djurdekorerings, som gav upphov till den s. k. västnordiska folkvandringstil, och som ovan inledningsvis berörts. Att denna stilström verkligen kan ha sammanfallit med den, som tillförde de västra delarna det mesta av deras guldrikedom, tror jag visas av den fullständiga parallellismen i fråga om ornamentikens utveckling till typisk norsk stil, som kan avläsas vid jämförelse mellan silverspännena och samma traktens filigranarbeten i guld. Salin har även påpekat sannolikheten av ett samband mellan den av Anastasiusmynt karakteriserade guldströmmen till Gotland — vilken vi icke behöva datera senare än till omkring 500 — och de företrädesvis på denna ö uppträdande silverspännena med halvrund huvudskiva (Salin 118, 482—484), vilka ha ett särskilt intresse därigenom att de visa, hur en ornamentik, som till en början har kontinental (närmast ungersk enligt Salin 480, 481) prägel, får vika för den tydligen redan på annat håll utbildade västnordiska. Jfr Salin 482 o. *Fv.* 1921, tillv. fig. 3. Vad man emellertid förbisett är, att också mycket av den stil, som på kontinenten levde samtidigt med den västnordiska, kom hit (jfr ovan!) och att redan nu, åtminstone delvis samtidigt med guldströmmen och tack vare påverkan från kontinenten, kom en god del av hela den formvärld, som bildar stommen för det mesta av den återstående hednatidens vapen och smycken.

Hans Hildebrand framkastade dock en gång den tanken, att de heruler, som under kejsar Anastasius tid från Noricum drogo genom slavernas och danernas land och därifrån foro över till Thule för att slutligen finna en fristad hos gautarna, förmedlat solidusmyntens vandring mot norr. Han pekade särskilt på Anastasiusmyntens ymnighet på Gotland, fast han sade sig icke då kunna hos de gotländska föremålen finna något bevis för en sådan inflyttning.

Frågan om själva herulernas slutliga hemvist må i detta sammanhang lämnas därhän. Men jag känner mig övertygad om, att sådana återvandringar, som litterärt exemplifieras av herulernas historia, givit Östersjööarna Bornholm och Gotland och likaså södra Österbotten och delar av Egentliga Finland deras mot den föregående tidens fattigdom i samma bygder så starkt avvikande rika nya kultur.

Försök att arkeologiskt påvisa om invandringar vittnande diskordanser i ifrågavarande områden ha som bekant ej utelblivit. Vad de svenska områdena och Bornholm beträffar har Knut Stjerna kommit till följande slutsatser:

Från Bornholm och i mindre grad Öland och Gotland och södra Skandinavien överhuvud strömmade alltifrån 300-talets början intill 500-talets mitt utvandrare söderut i stora skaror. Härav följde å ena sidan en stark folkminskning, å andra sidan kännedom om sydländska kulturförhållanden och stor guldrikedom. I sistnämnda avseende finner Stjerna en skarp motsats — med flytande gräns ungefärligen genom Väneren och Mälaren — mellan södra och norra delen av Skandinavien. Söder härom var den fåtaliga, guldrika befolkningen, i norr "folkstammar med svag eller ingen förbindelse med Södern, oförminskad till antalet" o. s. v. Följden blir, att de talrikare och fattigare folkstammarna i norr rycka mot söder och göra sig till herrar över den fåtaligare, men rikare sydliga befolkningens område. I Södermanland, Östergötland, Gotland, Öland, Blekinge och Bornholm "avbrytes senast omkring 500-talets mitt, samtidigt med guldströmmens upphö-

rande, utvecklingen av de gamla fornsakstyperna, och de ersättas av typer, vilka utvecklats sig norr om den sagda gränslinjen. Med särskild tydlighet kan detta uppvisas i fråga om de arkeologiskt mest betydande landsdelarna, Gotland, Öland och Bornholm.¹

Från norr går den nya fornsaksströmmen till Gotland och Öland och från Gotland till Bornholm, varom Stjerna yttrar: "Ett antagande, att de många gotländska föremålen i de bornholmska gravarna skulle vara ett resultat av handelssamkväm, är orimligt, enär då ingen förklaring kan givas på, varför Gotland icke har att uppvisa någon motsvarande massimport av bornholmska fornsaker, vidare varför den gotländska importen plötsligt alldeles upphör, slutligen också varför man under någon kort tid arbetade efter gotländska förebilder men vid tiden för förbindelsernas avbrytande upphör därmed."²

Det var med stor djärvhet och fantasi, Knut Stjerna gjorde detta försök att samla arkeologiska iakttagelser till en klar skildring av ett historiskt händelseförlopp. Och lika skickligt fann han även antydningar därom i tidens litterära minnesmärken. Tankebyggnaden kulminerade i dittills oanade vinkar om det svenska rikets uppkomst. Hans uppfattning har visserligen från danskt håll blivit häftigt bestridd. — Men intet nytt, bättre har framförts i stället för hans teori, och så har den blivit av svensk forskning godtagen.

Stjernas tankegång kan emellertid knappast vara riktig. Hans oomtvistliga förtjänst är att ha klargjort, att en enastående snabb och genomgripande förändring, som synes förutsätta extraordinära förhållanden, inträtt. Men hans sätt att förklara detta ställer, enligt min övertygelse, förhållandena rätt upp och ned. Anledningen är, att Stjernas undersökning av fornsaks materialet, hur omfattande den än i många avseenden kan vara, lider av en svår begränsning: det är endast Nordens ma-

¹ *Svenska Fornm.-fören:s Tidskr.*, 12, sid. 343 f.

² *Antikv. Tidskr.*, 18: 1, s. 288.

terial, han bearbetar. Ett indragande av även det kontinentalgermanska folkvandringstidsmaterialet tvingar till en helt ny uppfattning.

Att Stjerna ansåg sig kunna helt utesluta det kontinentala materialet, berodde väl på, att han icke betvivlade riktigheten av den åskådning, Bernhard Salin med sin grundliga känedom även om det kontinentala kommit till beträffande den nordiska utvecklingen:

„Wir haben — — zu zeigen versucht, dass die alte germanische Thierornamentik dem römischen Kunstgewerbe entsprossen ist, dass die Nordgermanen, in der Behandlung der entlehnten Motive, andere ihnen eigenartige Formen ausbildeten, dass diese Formen im Laufe der Zeit verschiedene Veränderungen erfuhren, die wir Stil I, II und III benannt haben, dass diese Veränderungen ganz allmählig in einander übergehen, dass directe von anderswo entlehnte Formen nicht vorkommen, dass die Bandornamentik in der Periode Stil II auftritt und während des Stils III verschwindet —. Diese Zusammenstellung zeigt unverkennbar, dass der Übergang von Stil II zu Stil III unter lebhaften Verbindungen mit dem Auslande stattgefunden hat.“¹

Om sålunda stil II — och de nya fornsaksformer, som bära den! — framvuxit i Norden, och om Norden ej rönt starkare impulser söderifrån under tiden efter stil I:s begynnelse och före stil II:s senare del, då bandornamentik och andra starka impulser utifrån påskyndade dess övergång till stil III, ja då var Stjerna uppenbarligen berättigad att uteslutande taga hänsyn till det nordiska materialet, då frågan gällde ursprunget för de på Bornholm, Gotland o. s. v. uppträdande formerna från stil II:s begynnelse.

Emellertid kan redan studiet av det nordiska materialet ge anledning betvivla riktigheten av denna uppfattning. Såsom jag framhöll i *Rig* 1919, tycktes sydliga inslag spela en

¹ Salin, *Die altgermanische Thierornamentik*, sid. 290.

stor roll för uppkomsten av nordisk stil II. Det var dels djurornamentik (säsilt de fågel- och vildsvinshuvuden, som här illustreras av fig. 2), dels bandornamentik med enkla mönster, vilka icke behövde förblandas med dem, som otvivelaktigt tillhöra den av Salin åsyftade, under en sen del av stil II komna nya kulturvägen. Glädjande nog finner jag nu, att Nils Åberg i stort sett träder på min sida i fråga om detta tillskott vid stil II:s uppkomst. Då detta emellertid var en av de väsentliga punkter, jag genom ifrågavarande uppsats ville föra fram, kan jag icke underlåta att här uttrycka min förvåning över att Åberg i stället för att möjligen erkänna den ringa förtjänst, som kan ligga häri, helt enkelt framställer detta förhållande som självklar sak eller egen upptäckt och, efter rekapitulation av några uttalanden i min uppsats, vilka han icke gillar, förklarar den icke kunna "upptagas till någon allvarligare prövning." (*Fornv.* 1922, sid. 1).¹

I *Rig* 1919 uttalade jag mig huvudsakligen endast om den nordiska ornamentiken, enär jag saknade personlig kännedom om fynden på kontinenten. Sommaren 1921 fick jag emellertid, tack vare understöd från Längmanska kulturfonden och Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, tillfälle hastigt överblicka materialet inom avsevärda delar av kontinenten. Den uppfattning, jag erhöll därav, är antydd i begynnelsen av denna uppsats. Vi skola nu se, vilken konsekvens den får såväl beträffande de nordiska stilförhållandena som för det vida betydelsefullare sammanhang, Stjerna berört.

¹ Beträffande den alltså endast skämtsamma kritik, han i stället i två följande noter består min uppsats, vill jag endast framhålla, att även ett mycket koncentrerat skrivsätt — som i förevarande fall var nödvändigt — knappast berättigat Åberg till framförande av misstydingar, som han ej ens själv litat på (sid. 3) eller som förutsätta grövsta okunnighet om rent elementära förhållanden hos den, han kritiserat (sid. 6). Sådana utfall visa endast, att Åberg fördömt ett arbete, som han överhuvud icke ägnat någon allvarligare granskning. — Rent obefogat är Åbergs påstående sid. 21, att jag skulle ha härlett ornament av typen Salin 551—554 ur klassiska akantusrankor. Se *Rig* 1919, sid. 73, rörande min fig. 13 = Salin 553 (och sid. 78, noten, som gäller Salin 550!).

Till en början är det uppenbart, att "den svenska folkvandringstilen" då kan finna en naturlig förklaring som sidoordnad med, ej utvecklad ur den västnordiska stilen. Den kan nämligen tänkas hitförd från Centraleuropa på samma sätt som den västnordiska från Nordsjökusten. Den omständigheten, att varken utbredningen av dessa två stilgrupper eller av en rad andra samtida, äldre och yngre företeelser är jämn över Skandinavians östra och västra delar, utan tvärt om mycket olikartad — såsom jag utförligt framhöll i *Rig* 1919 — stöder naturligtvis detta antagande. Det blir slutligen det enda rimliga, om den nya formvärld, som förekommer tillsammans med eller bär den svenska folkvandringstilen, icke är kommen till Östersjööarna från Nordsverige, som Stjerna antog, utan från kontinenten.

Sistnämnda eventualitet tränger sig naturligt på envar, som jämför det nordiska och det kontinentala materialet efter den bearbetning, dessa erhållit genom Salins och Stjernas undersökningar. Först har jag hört numera professor Nils Lithberg ge uttryck åt denna tanke, närmast på grund av studiet av schweiziska fynd.

Förhållandet är särskilt uppenbart beträffande människans utrustning. Vi gå först till det bornholmska materialet. Svärd med små tresidiga bronsknappar överst å fästet som B. O. 307¹ eller framförallt i äldre, mindre former finner man i stort antal i Frankrike, Tyskland, Schweiz, Italien o. s. v. Spjutspetsar med två välvda nithuvuden vid basen som B. O. 311 finnas där också. Sköldbucklor med tillhörande handtag som B. O. 315 o. 317, med flata, förgyllda och ofta stämpelornerade nitar som B. O. 316 äro i identiskt lika form vida vanligare i Norditalien och Sydtykland än här. Remsöljorna med runt remfäste och sköldformig tornbas som B. O. 319, Eftskr. 57 äro ju ävenledes företrädesvis kontinentala, likaså de tillhö-

¹ = E. Wedel, *Bornholms Oldtidsminder och Oldsager*, fig. 307. — Eftskr. = Wedel, Efterskrift til B. O.

rande rektangulära remslagen och de geometriskt enkelt kon-
turerade remtungorna Eftskr. 55. I fråga om silvertausche-
ringen på exemplaren Eftskr. 58—60 är ju direkt import av
föreliggande exemplar uppenbar, då denna teknik ej tyckes ha
blivit upptagen i Norden.

Beträffande en eller annan av dessa former t. ex. de små
tresidiga svärdsknapparna skulle visserligen, på grund av deras
förekomst i Norge, en spridning från Norge via Uppland till
de stora Östersjööarna vara tänkbar, men detsamma kan icke
rimligtvis ifrågasättas beträffande andra. För övrigt äga Mä-
larlandskapen mycket litet av dylika fynd i jämförelse med
öarna, ja även i jämförelse med Finland, som dessutom excel-
lerar med de från kontinenten välkända angonerna och med
s. k. börsbeslag.¹ Se ock Salins sammanställning av sköld-
bucklor (Salin 227—234)!

Vad vi däremot finna t. ex. i Vendels båtgravar är mycket
sällan former, som fullt eller så nära som åtskilliga av öarnas
överensstämma med kontinentens, utan som uppenbarligen
äro på nordisk botten uppkomna och sedermera under lång
tid här bibehållna utvecklingar ur tidigare inlånade kontinen-
tala standardtyper.

Att den yngre folkvandringstidens vapenformer icke kunna
vara införda till ett folk, som stått i livlig kontakt med kon-
tinenten, av ett, som saknat dylik kontakt, och som genom
sin invasion t. o. m. skulle ha avbrutit det förra folkets ut-
landsförbindelser, det är sålunda uppenbart. Tanken om in-
vasionen från norr bygger också på andra föremål. Vapnen
ha lämnats åsido, enär en noggrannare tidsbestämning av dem
förklarats "endast i sällsynta undantagsfall möjlig." Det är
främst kvinnosmyckena, man studerat, och beträffande dem
ligger problemet ej lika klart. Anledningen härtill ligger i
den seghet, varmed en gång hävdvunnen "folkdräkt" eller
rättare bygdedräkt vidmakthållits. Fullt nya former nära nog

¹ Aspelin, *Antiquités*, 1263.

förutsätta invandring av en hel stam med talrika kvinnor, införseln av kontinentens vapen är vida lättare förklarlig.

I och för sig mindre betydelsefullt är naturligtvis det s. a. s. mer tillfälliga uppträdandet av sådana smycken som S-formiga spännen (Salin 184—192) och av indiska snäckor, vilkas karaktär av importsaker naturligtvis aldrig förnekats och vilkas tidiga uppträdande i Norden framgår av de uppgifter, B. Nerman lämnat i ATS 22:4, och nu även framhålles av Åberg (*Fv.* 1922, sid. 21 f.).

Nu saknas emellertid inte heller från kontinenten införda

Fig. 5. Spänne med pressat bronsbleck. Dotzheim vid Wiesbaden.

Lindenschmit, *Altert.* I, h. I, 8:1 och III, h. V, 6:2.

Fig. 6. $\frac{1}{1}$ Pressat silverbleck till spänne. Kannstatt.

kvinnosmycken, som för framtiden ingått som ett ofrånkomligt led i en nordisk byggedräkt. Jag har förut nämnt gotländskans runda spänne i halsgropen. Det har teoretiskt förklarats som en var som helst naturligt framsprungen form: en knapp, som försetts med nål på baksidan. Men det speciella gotlandsspännets utveckling kan följas mycket noggrannare. Utom massivt gjutna, med skuren eller gjuten ornamentik försedda exemplar, som i regel sättas i början av gotlandsserien (jfr ATS 22:4, fig. 38, 40 ff.), finnas på Bornholm och på Gotland liksom även här och var på fastlandet andra, som äro framställda av dubbla bleck — det övre med pressad ornering — åtskilda av någon massa, träfyllning e. dy. Dessa spännen, vilkas ornamentik ofta visar bandflätningar eller min-

dre typisk stil II, ha sina direkta motsvarigheter särskilt talrikt i sydvästra Tysklands rika Reihengräber. Man kan på kontinenten spåra deras sammanhang med sådana smycken, vilkas ornering är ett avtryck av ett senklassiskt mynt. Att ett sammanhang existerar mellan dylika skivformiga bleckspännen i Norden och på kontinenten, synes mig uppenbart; lika litet som ifråga om vapnen kan här föreligga spridning från norr till söder. Se fig. 5 o. 6. Jfr Åberg, *Fv.* 1922, s. 20 f.

Beträffande åtminstone flertalet kvinnosmycken är utvecklingen en annan. Deras grundformer äro *icke* kontinentala. Det för "invasionen" till Gotland karaktäristiska ryggknappspännet står, såsom man väl länge insett, i ett ofrånkomligt samband med de närmast i Nordskandinaviens fynd förekommande små replikerna av de västnordiska breda spännena. Men man har förbisett, att deras plötsliga omskapande från slappa dekadansformer till en ny, om stark stilkänsla och säker beräkning vittnande typ icke kan vara resultatet av naturlig "typologisk utveckling". Det förutsätter en medveten viljeakt hos en enda konstnär. Vi finna lätt den förebild, han begagnat. Liksom randdekorationen på de västnordiska breda spännena och på de sydiskandinaviska spännena Salin 482—484 flyttats över från remtungor eller remsöljor, så måste ryggknappspännets förnyelse — som särskilt gäller fotdelen — bygga på de kanske företrädesvis till mannens utrustning (svärdsgehänget) hörande remsöljorna. Två symmetriskt nedhängande fågelhuvuden som kantornering är ju ett gärna använt motiv inom den kontinentalgermanska formvärld, varifrån den svenska folkvandringssstilen enligt det ovanstående härstammar, fig. 1 o. 7.¹

Ursprungligast äro givetvis de gotländska ryggknappspännen, vilkas fågelhuvuden bevara de på de kontinentalgermanska så karaktäristiska böjda eller vinkelbrutna brynen och en tydligt avsatt, jämbred hals såsom det i fig. 9 avbildade. Det

¹ Jfr *Rig* 1919, sid. 70, fig. 5; Åberg, *Franken und Westgoten*, fig. 286—288.

utmärker sig för ett vida mer vårdat utförande än vad vanligen kommit dessa spännen till del, och för en rik stämpeldekorerings, som är ett allgermanskt drag, vilket på nordisk botten snart försvinner. Det är funnet jämte ett lika välgjort kvinnosmycke av annan form, en ringsölja, som också den sedermera var en ofrånkomlig del av gotländskans dräkt. Även för så-

Fig. 7. Brons med förgyllning.
L. 11,5 cm. Westfalen. (Præ-
hist. Zeitschr. 1914, sid. 195).

Fig. 8. 1/1. Brons.
Fig. 8 och 9. Bjärs i
Hejnum, Gotl., grav 109.
(ATS 24:4, fig. 25 o. 75).

Fig. 9. 1/1. Brons med
förgyllning och inlagda
stenar.

dana ringsöljor har man hänvisat till nordligare förebilder. Märkligt nog röjer emellertid också det här ifrågavarande exemplaret, fig. 8, sällsynt stark påverkan av den kontinentala stilen, i det från randen utskjuter ett djurhuvud med betar. Vildsvinhuvudet är en sällsynt gäst i den nordiska ornamentiken, på kontinenten är det vanligt.

Såsom ovan nämnts, hade redan 200-talets gotländskor axelspännen med armborstkonstruktion på samma platser, som sedan intogos av de yngre näbb- eller djurhuvudformiga. Som prototyp för de senare har emellertid uppställts ett uppländskt exemplar. Ett enstaka fynd i en trakt, där det för spännet

väsentliga, armborstkonstruktionen, icke veterligen varit i allmänna användning, är föga pålitligt som fingervisning om utgångspunkten för den stora invasionen. I den mån emellertid det näbbformiga spännet, ryggknappspännet och ringsöljan verkligen ha tillförts Gotland norrifrån — därför tala ovedersägligen flera skäl — synes mig utgångspunkten böra sökas öster, icke väster om Bottenhavet: i Finlands rika folkvandringsskultur. Särskilt den österbottniska delen härav, vilken sätter an på ett område, som saknar spår av rikare bebyggelse under närmast föregående skede, kan tänkas införd av en återvandrande kontinentalgermansk stam. Denna har snart kommit i kontakt med sina stamfränder och grannar i väster och sydväst. Att härav skulle uppstå en sammansmältning av gammal och ny kultur, och att de nykomna mästarna skulle omforma de nordiska kvinnornas smycken efter förebilder av medförda, till krigarutrustningen hörande metallföremål, synes mycket näraliggande.

Det är från Finland eller Gotland, som Vendelkulturen kommit till Uppland, eller åtminstone icke tvärt om. Ja, de finländska fynden ge t. o. m. ett intressant vittnesbörd om, hur en av de tidigaste av de rikare ornerade ovala spännbucklorna uppkom, ungefärligen på samma gång som ryggknappspännena etc. förnyades. Från Finland känna vi tre svärdsknappar, som på ett tämligen realistiskt sätt återge liggande fyrfotadjur, visserligen med starkt stiliserade lemmar.¹ Skiljaktigheter i detaljerna visa, att dylika svärdsknappar under lång tid utförts i detta land. Det bornholmska djurspännet B. O. 340 (= ATS 18:1, fig. 44) och den öländska ovala spännbucklan ATS 18:1, fig. 137, äro för det nya bruket utplattade repliker av svärdsknapparna.

Det är dock naturligtvis icke min mening att påstå, att Bornholms och Ölands ovala spännen fått sin ornamentik från Finland. Vi känna från Vendel och Norge björnliknande nitar

¹ Avb. av Hackman i *Det svenska Finland*, bd II, h. 1 (Helsingfors 1920), fig. 38, 47 o. 48.

å spjutspetsar, i sin stil lika realistiska som de finska svärdsknapparna. Vi få måhända ej förbise den omständigheten, att de germanstammar från kontinenten, som slog sig ned på finsk botten, där inte hade före sig samma starkt traditionsbundna kultur, som snabbt inverkade omvandlande på dem, som bosatt sig på öarna eller kanske t. o. m. samtidigt på svenska fastlandet. Måhända få vi företrädesvis häri söka anledningen till, att Finland lämnat oss så många föremål av starkt kontinental eller i varje fall egenartad form.

* *
*

Med det ovanstående tror jag mig visserligen icke ha slutgiltigt ådagalagt det historiska händelseförlopp, som döljer sig bakom folkvandringstidens arkeologiska företeelser. Men tillräckligt torde vara sagt för att leda diskussionen in på en ny linje:

Den rika, i många avseenden nya kultur, som plötsligt uppträder på de stora Östersjööarna och i Finland, kan icke förklaras genom antagande av en invasion från Uppland och Norrland. (Den härpå byggda fantasien om sveaväldets mäktiga expansion vid denna tid saknar alltså arkeologiskt stöd).

Det är en stark ström av kontinentala former — företrädesvis vapen med tillbehör — som verkar förnyande på den förutvarande kulturen.

Denna ström måste till en del bero på återvandring av hela krigarskaror och folkstammar. En sådan stam, som bildar ett nybyggdvalde på finsk botten (men möjligen senare ånyo bryter upp och överflyttar till Gotland etc.??), gör en avsevärd insats i utvecklingen av de nya former, som sedermera i långliga tider karaktärisera de nordiska ländernas vapen- och smyckeformer.

Denna ström kommer så tidigt, att den icke får lämnas ur räkningen vid bedömande av frågan om den svenska folkvandringstilens uppkomst. För egen del känner jag mig över-

tygad om, att med de kontinentala vapenformerna följde den kontinentalgermanska ornamentiken, och att vi väsentligen häri äga grundlaget för den svenska folkvandringstilen.

Den västnordiska folkvandringstilen framväxer under starkt inflytande närmast från länderna vid nordsjökusten, det område, där den blomstrar, står i särskilt livliga förbindelser över Nordsjön med delar av de brittiska öarna. Det är däremot företrädesvis från östligare delar av kontinenten (Rhenländerna, Bayern, Norditalien o. s. v.), som en annan formvärld och en annan ornamentik når de mot Östersjön vettande delarna av Norden och öarna.

Tiden för den till Östersjöområdet kommande kulturvågens första anlopp kan sålunda icke, såsom hittills skett, bestämmas efter tidpunkten för den västnordiska stilens avblomstring.

Här ifrågasättes naturligtvis ingen skarp gräns mellan de öst- och västnordiska områdena. Inflytandena från det förstnämnda nå t. o. m., ehuru svagare, hela det östnordiska området, likaså det kontinentala inflytandet det västnordiska. Härav uppstå på ömse håll stilistiska hybridformer, vilka hittills utslutande "av typologiska skäl" — och sålunda utan skäl — ansetts som övergångsformer, vilka skulle visa, hur den ena stilen ger upphov till den andra.

Jag vill icke underlåta att här framhålla möjligheten för att icke säga sannolikheten av, att den viktigaste vägen för form- och stilspridningen från kontinentalgermanerna till Norden gått över Rhenmyningarna, längs Nordsjökusten och genom delar av Danmark, alltså över samma områden, som givit de västra delarna av Norden grundlaget till den där utvecklade "stil I". I så fall kunde uppenbarligen "stil II" i ifrågasvarande del av kontinenten ha avlöst "stil I". Men denna omsvängning vill jag då förlägga en god tid före 400-talets slut. Den bör sättas i samband med den stora germaninvasionen i England från samma trakter. — Stil I synes m. a. o. ha uppburits företrädesvis av folken i västra delen av Norden och av dem på Nordsjökusten, vilka överflyttade till England; stil II

och dess förutsättning åter tillhör företrädesvis folken i östra delen av Norden och de därifrån utvandrade.

* *
*

Det har länge varit sed att tillskriva longobarderna alla de i Italien funna germanska föremål, vilka ha direkt intresse i jämförelse med exempelvis de bornholmska. Man har emellanåt tenderat åt att även för Italiens del konstruera ungefär samma vacuum som beträffande Bornholm och Gotland. Detta har betraktats som ett axiom, och mer än en gång har longobardernas namn satts i samband med vårt Vendel. Om man emellertid betraktar innehållet i de stora germangravfälten vid Castel Trosino och Nocera Umbra,¹ finner man där mycket, som efter all erfarenhet måste tillskrivas tiden långt före longobardernas infall i Italien. Då jag hoppas en annan gång få utförligare behandla dessa fynd, vill jag endast hänvisa till grav 23 i sistnämnda fält. Icke heller kan jag underlåta att meddela ett sakkunnigt uttalande från italienskt håll. Då jag i den just genom longobardernas historia ryktbara staden Cividale, i därvarande på för jämförelser med Norden värdefulla fynd synnerligen rika museum, frågade dess föreståndare — Giovanni della Torre — om hans ställning i denna dateringsfråga, meddelade han mig oförbehållsamt, att han under sina mångåriga grävningar i det på fornsaker av ifrågavarande sort så rika gravfältet i och invid staden kommit till den ännu endast i en otryckt grävningsberättelse av år 1916 uttalade uppfattningen, att en absolut kontakt och kontinuitet förelåge mellan germangravarna och den romerska nekropolen.²

I en följande studie skall jag därför söka visa, att just för den ovan behandlade kulturomläggningen i Norden mycket betydelsefulla förbindelser kunna ledas tillbaka till den tid, då

¹ *Monumenti Antichi*, vol. XII o. XXV.

² *Assoluto contatto e continuazione con la e della necropoli romana*. Det gravfält, som åsyftas, ligger fuori porta S. Giovanni.

Teodorik satt i Ravenna, då en del av herulerna vände åter till Norden och då Cassiodorus av Rodvulf inhämtade namnen på flera av de nordiska stammarna.

Nils Lithberg har framhållit den lockande möjligheten av, att det 1,000-tal östgoter, som kort efter Totilas död (år 552) drogo bort från Italien, man vet icke vart, kanske just begåvo sig till den ö, som nu heter Gotland och vars gamla centrum bär det stolta namnet Roma. Ehuru vi genom denna konstruktion skulle komma precis till den tidpunkt, Stjerna satt för den nya kulturens uppblomstring på denna ö, tror jag för min del icke, att allt det nya på ön kan förklaras vare sig genom en enda eller genom en så pass sen tilldragelse. Där- emot synes det mig uppenbart, att de många analogier mellan germanska gravfynd i Italien och i Norden bero på långvariga förbindelser, som vid denna tidpunkt förlorat sin tidigare intensitet.

Däremot fortsatte naturligtvis våra förbindelser med germanfolken hitom Alperna ännu länge. Där om vittnar t. ex. den ovan omnämnda stilistiska överensstämmelsen mellan fig. 4 och vissa Vendelmönster. Men dessa förbindelser voro icke längre starka nog att i Norden frambringa eller rotfästa nya vapen- eller smyckeformer i samma utsträckning som under 400- och början av 500-talet. Och den fulländning, som kännetecknar den svenska konstslöjden under återstoden av folkvandringstiden, får helt visst till ej ringa del tillskrivas den karvsnittsteknik, som under förstnämnda gyllene tid infördes här och som förmådde hålla sig vid sidan av den billigare ornamentgjutningen, den västnordiska och kontinentalgermanska konstslöjdens Akilleshäls, allt intill dess den s. k. karolingiska stilen, en förnyelse av den västnordiska folkvandringstilen, segrade i konkurrensen.